

Språkressurser, språkvalg og språkskifte: En studie av tospråklige barn fra fem- til tolvårsalder

Ragnar Arntzen

Avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Østfold

Jannicke Karlsen

Institutt for Spesialpedagogikk, UV-fakultetet, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne artikkelen presenterer en undersøkelse av språkbruksmønstre hos 16 tospråklige barn når de er fem og tolv år. Dataene er hentet inn gjennom strukturerte intervju med foreldrene og semistrukturerte samtaler med barna selv. Barna var tospråklige både ved fem- og tolvårsalder, men ikke overraskende var bruken av norsk mer dominant ved tolv- enn ved femårsalder. Barnas språkbruk var relativt enspråklig sammen med voksne i hjemmet og voksne i barnehagen/på skolen, mens sammen med søsken og jevnaldrende var språkbruken i sterkere grad preget av flerspråklighet. I løpet av den sju-årsperioden studien dekker, var hjemmet den arenaen som så ut til å gjennomgå den sterkeste endringen i språkbruk. Vi fant i liten grad samvariasjon mellom endring i språkbruk og bakgrunnsfaktorer som for eksempel foreldrenes ankomst til Norge eller foreldrenes utdanning. Vi så imidlertid tendenser til at tidspunkt for barnehagestart, foreldrenes holdninger til språkbruk i hjemmet, og den status og funksjon minoritetselevenens morsmål har i læreplanene, kunne ha betydning for barnas språkvalg.

Nøkkelord: *språkbruksmønstre; språkdomene; tospråklig; minoritetsspråklig*

Innledning

For minoritetsspråklige barn som er født i Norge, eller som har kommet hit i tidlig barndom og har et minoritetsspråk som morsmål, vil aktiv bruk på ulike arenaer være avgjørende for om barna bevarer og videreutvikler sin morsmålskompetanse (Montrul 2008). Flere forskere har pekt på uheldige konsekvenser av at barns morsmålsferdigheter gradvis svekkes eller forsvinner, både for barna, for foreldrene og for samspillet og interaksjonen i familien (Fillmore 2000, Montrul 2008). Allikevel ser det ut til at innvandrere i løpet av noen generasjoner ofte foretar et språkskifte, slik at de språkene de bringer med seg, gradvis blir erstattet av majoritetsspråket – dersom man ikke aktivt setter inn spesielle tiltak i familien og/eller i samfunnet (Hyltens-tam og Stroud 1991, Fillmore 2000, Montrul 2008). Flere har pekt på at slike språkskifter skjer stadig raskere (Mancilla-Martinez og Kieffer 2010, Ull-holm 2010, Pauwels 2016). Gitt at flerspråkligheten er en ressurs, og at det er ønskelig at både minoritets- og majoritetsspråklige bevarer og videreutvikler alle sine språklige ressurser, blir det viktig å få mer kunnskap om når, hvor, hvordan og i hvilket omfang minoritetsspråklige bruker sine ulike språk og hvilke språkbruksendringer som skjer.

I den foreliggende studien undersøker vi språkbruken til en gruppe to-språklige barn i et longitudinelt perspektiv. Vi undersøker i hvilken grad deltakerne kan sies å være aktive brukere av både morsmålet og norsk ved henholdsvis fem- og tolv år, og i hvilke sammenhenger og i hvilket omfang de i så fall bruker de to språkene. Vi ser også nærmere på noen faktorer som kan virke inn på språkbruk og språkbruksendring hos våre deltakere. Når vi sammenlikner våre funn med andre norske studier, vil det også være interessant å trekke inn de overordnede rammene for flerspråklighet og minoritetsspråk i skolen på de ulike tidpunktene undersøkelsene er gjort. Disse rammene vil kunne virke inn på språkbruksmønstrene til barn og unge, og vil få en særskilt plass i drøftingsdelen.

Flerspråklighet

Innenfor andrespråks- og flerspråklighetsfeltet råder det en viss uenighet om hvordan man skal definere sentrale begreper som morsmål, førstespråk, to- og flerspråklighet og minoritetsspråk. Enkelte forskere unngår å bruke begreper som for eksempel *første-* og *andrespråk* fordi de mener at disse er for

uklare (Fulland 2016, Rydenvald 2016), mens NOU 2010 definerer *morsmål* og *førstespråk* som ganske *like* siden de begge betegner «det språket en lærer seg først, behersker best, bruker mest og identifiserer seg med» (NOU 2010:25). Dette er en uheldig sammenblanding av ulike språkdimensjoner (rekkefølge, bruk, ferdighet, identitet). For å forstå utviklingen av språkferdigheter, endring i språkbruk og den språklige profilen til tospråklige barn og unge mener vi det er viktig å skille mellom den rekkefølgen innlærerne tilegner seg de ulike språkene (*første-* vs. *andrespråk*), i hvilket omfang språkene blir brukt (*primær-* vs. *sekundærspråk*) og den sosial- og maktpolitiske dimensjonen (*minoritets-* vs. *majoritetsspråk*) (Montrul 2013). Første- og andrespråk (S1 og S2) vil dermed være statiske fenomener siden tilegnelsesrekkefølgen ligger fast, mens dominansforholdet mellom de to språkene vil kunne endre seg. For minoritetsbarn som er født i Norge eller kommet til Norge i tidlig barndom, vil det ikke være uvanlig at førstespråket blir et sekundærspråk dersom bruken av førstespråket gradvis avtar og viker plassen for andrespråket, som dermed vil kunne bli primærspråk. Vi bruker morsmålsbegrepet synonymt med S1, og valg av begrep (morsmål/S1 vs. minoritetsspråk på den ene siden og S2 vs. majoritetsspråk på den andre) vil avhenge av om vi har et individ- eller samfunnsperspektivperspektiv.

Definisjonen av to- og flerspråklighet er gått fra *ferdighet* («nativelike control of two languages», Bloomfield 1933:56) til bruk («the practice of alternatively using two languages», Weinreich 1953:5). Det er med andre ord de som *bruker* to eller flere språk i dagliglivet som er tospråklige/flerspråklige. En implikasjon av en slik funksjonell definisjon er at flerspråklighet blir et relativt fenomen, og at man kan være flerspråklig på ulike måter og i ulik grad (Kulbrandstad 1997:116). En annen implikasjon er at flerspråklighet er dynamisk og kan endre seg over tid (Mancilla-Martinez og Kieffer 2010:546). Det er en økende anerkjennelse av flerspråklighet som «normalen» sammenlignet med enspråklighet (Grosjean 1982), og i store deler av verden ser vi en tendens til at flerspråklighet blir mer og mer utbredt, men at dette i relativt liten grad preger den enspråklige skolenormen (Yagmur og Extra 2011:1185). Flerspråkligheten endrer også karakter gjennom modernisering av kommunikasjonsteknologien, og det er blitt langt lettere for immigranter å holde kontakt med hjemmet og forbli språklig aktive på tvers av landegrenser og kontinenter (Pauwels 2016:171, Budach og de Saint-Georges 2017). Identiteter, språkbruk og språksamfunn må betraktes som komplekse, dynamiske, ustabile fenomener som er under stadig forandring, hevder blant annet Burdach og de Saint-Georges (2017).

Språkbruk hos flerspråklige

I denne studien undersøker vi språkbruk fra barndom til tidlig ungdoms-alder, og i denne alderen utgjør familie, venner og barnehage/skole de viktigste relasjonene og kontekstene for opplevelser, erfaringer og utvikling (Kulbrandstad 1997, Otterup 2005, Fulland 2016). Hjemmet er arenaen for primærsosialisering med utvikling av språk og overføring av blant annet språklige vaner (Hyltenstam og Stroud 1991). Barnehage og skole er viktige arenaer for sekundærsosialisering, og for mange minoritetsspråklige barn markerer barnehage- eller skolestart en stor endring i barnas språkbruksmønstre, siden språket i utdanningssektoren ofte er et annet enn det som brukes hjemme.

Et begrep som er mye brukt for å studere språkbruk hos flerspråklige individer, er domene (Fishman 1965, Kulbrandstad 1997, Otterup 2005, Ullholm 2010, Fulland 2016). Domene er en samlebetegnelse for ulike typer samtalsituasjoner der ett språk blir sett på som mer passende enn et annet. Eksempler på domener er familie, vennekrets, utdanning, arbeid og religion. Et domene er bygd rundt kjerneelementene samtalepartnere, tid og sted og temaer (Pauwels 2016:89). Språkbruken vil kunne variere innenfor ett og samme domene, og spesielt ser det ut til at samtalepartner påvirker hvilke språkvalg barn gjør; for eksempel er det vanligere at barn og unge bruker majoritetsspråket med søsken og jevnaldrende og minoritetsspråket med foreldre og andre voksne (Pauwels 2016:91). Også graden av formalitet virker inn på språkvalget til minoritetsspråklige; minoritetsspråket brukes oftere i uformelle, intime domener som hjemmet og vennekretsen, mens majoritetsspråket er dominant i mer formelle domener som utdanning og arbeidsliv (Hyltenstam og Stroud 1991, Boyd 1994, Pauwels 2016).

Selv om domenebegrepet kan være et nyttig utgangspunkt for å få oversikt over språkbruksmønstre, er det blitt kritisert blant annet for å vise til domener som *statiske, klart avgrensede og uavhengige av hverandre* (Rydenvald 2016:72). Det gjenspeiles i nyere forskning som gjør bruk av domenebegrepet, og som virker til å ha en mer dynamisk oppfattelse: I disse studiene er man åpne for at flerspråklige mennesker vil kunne bruke ulike språk i ett og samme domene, og at forutsetningene for deltakelse i og tilhørighet til domenene skifter i ulike perioder i livet (Otterup 2005, Fulland 2016). Domenene trenger ikke nødvendigvis oppfattes som adskilte, men kan overlappe hverandre (Otterup 2005, Fulland 2016).

I den foreliggende studien anvender vi domenebegrepet som et analyseredskap for å få en oversikt over deltakernes språkbruk og språkdominans på de to innsamlingstidspunktene. Etter den innledende domeneinndelingen vil vi nærme oss dataene mer kvalitativt for å få en mer nyansert forståelse av deltakernes språkbruk og hvordan den endrer seg over tid.

Språkbruk og språkskifte

Flerspråklighet i migrasjonsmiljøer blir ofte sett på som et overgangsfenomen (Pauwels 2016), og spesielt i longitudinelle studier av språkbruksmønstre hos barn og unge er man opptatt av relasjonen mellom stabilitet og forandring i språkbruk (Hyltenstam og Stroud 1991, Ullholm 2010, Pauwels 2016). Fram mot voksenlivet påvirkes utviklingen av minoritetsspråklige barns språk fra ulikt hold (Hyltenstam og Stroud 1991, Pauwels 2016), og språkbruksmønsteret i minoritetsspråklige familier vil ofte endre seg når barna begynner å lære majoritetsspråket i barnehagen eller på skolen (Montrul 2008). En viktig forskjell mellom utdanningsdomenet og andre språkbruksdomener, er at både barnehage og skole har en eksplisitt språkpolitikk, uttrykt i rammeplan (for barnehage) og læreplan (for skole) som regulerer språkbruken, og som direkte sier noe om hvilken rolle og status minoritetsbarnas S1 skal ha. Disse planverkene utgjør dermed en særdeles viktig rammefaktor for barnas språkbruksmønstre og tospråklige utvikling.

Et vanlig mønster er at minoritetsspråket bevares lengst i de mer intime domenene som familie og vennekrets (Hyltenstam og Stroud 1991, Pauwels 2016). At familiedomenet åpner seg for bruk av majoritetsspråket, er et tegn på at et språkskifte er i gang (Hyltenstam og Stroud 1991, Fillmore 2000, Pauwels 2016). Hyltenstam og Stroud (1991:110) skisserer følgende tretrinns modell for språkskifte: Vanligvis fører barna majoritetsspråket inn i hjemmet ved at søsken snakker dette språket seg imellom. Neste trinn består i at barna bruker majoritetsspråket til foreldrene, som i sin tur kan svare barna på minoritetsspråket (non-reciprocal språkbruk, Pauwels 2016:91). Det tredje trinnet har inntruffet når all kommunikasjon mellom barn og foreldre skjer på majoritetsspråket, mens foreldrene seg imellom fremdeles bruker minoritetsspråket. Da er språkskiftet et faktum, skriver Hyltenstam og Stroud (1991:111), fordi barna ikke lenger vil kunne ta med seg minoritetsspråket til neste generasjon.

Prosesen kan imidlertid bremses, hevder Hyltenstam og Stroud (1991:113), dersom foreldrene insisterer på at barna må bruke minoritetsspråket i hjemmet, men det krever målbevissthet og utholdenhet. Dette støttes i en studie av ungarsktalende innvandrere til Sverige som viste at det bare var i de familiene der foreldrene hadde et bevisst forhold til flerspråklighet, at minoritetsspråket ble brukt i betydelig grad (Ullholm 2010:270). I en annen svensk studie fant imidlertid Kheirkhahs (2016) at selv om foreldrene i fem iransk-svenske familier hadde en tydelig språkpolitikk, var det kun én av flere faktorer som var relatert til språkbruk; blant annet spilte også barnas språkbruk og deres voksende motstand mot å bruke minoritetsspråket en betydelig rolle for språkbruken i familien. Berggreen og Latomaas studie (1994) indikerer at foreldrenes språkholdninger ikke hadde betydning for barns språkvalg når søsken snakket sammen. Når det gjelder kjennetegn ved familier som i større grad bruker majoritetsspråket, fant Karlsen og Lykkenborg (2012) en tendens til at tiden foreldrene hadde vært i Norge, spesielt mødrenes ankomst, så ut til å være relatert til hvilke språk som ble benyttet i familiene. I de familiene der mødrene var voksne ved ankomst til Norge, ble minoritetsspråket i større grad brukt, og barna begynte senere i barnehagen. I de familiene der majoritetsspråket ble benyttet mest, jobbet foreldrene i høyere grad fulltid. Med andre ord ser det ut til at både ytre faktorer som botid og yrkesdeltagelse, og indre faktorer, som holdning til språk, kan relateres til hvorvidt og i hvilket tempo et språkskifte vil skje. Ulikhetene i de nevnte studiene kan både tenkes å kunne relateres til den kompleksitet som finnes i språkbruken hos flerspråklige familier i en minoritetskontekst, og til faktorer på samfunnsnivå, som for eksempel føringer fra ulike læreplanverk.

Skandinaviske studier i språkbruk

De siste 15 årene er det gjort en del norske og nordiske studier over minoritetsspråklige ungdommers språkbruk i urbane, multikulturelle miljøer, med særlig vekt på språkblanding, identitetskonstruksjoner og multietnolekt (Quist og Svendsen 2010). Det fins imidlertid få norske studier som viser i hvilken grad og hvordan minoritetsspråklige barn og unge bruker og videreutvikler sine ulike språklige ressurser fra førskole- til ungdomsalder, og utvalgene er ofte ulike med hensyn til blant annet språklig bakgrunn, type flerspråklighet (suksessiv eller simultan) og andrespråkskompetanse (se

f.eks. Fulland 2016). Internasjonalt etterlyses også longitudinelle studier som viser hvordan minoritetsspråklige barns språkbruksmønstre endrer seg over tid og deres eventuelle språkskifte (Mancilla-Martinez og Kieffer 2010, Pauwels 2016).

I de fleste studier av språkbruk og språkendring benyttes ulike former for selvrapportering. I denne gjennomgangen vil vi presentere de studiene vi vurderer som mest relevante i vår sammenheng: Berggreen og Latomaa (1994) intervjuet foreldre i 62 familier som hadde innvandret fra Vietnam, om språkbruken til de ulike familiemedlemmene (barn, unge og foreldre) i hjemmedomenet. Kulbrandstad (1997) intervjuet og samlet inn spørreskjemadata fra 12 minoritetselever fra Vietnam og Iran (3. og 8. klassinger) med fokus på domenene hjem, skole og vennekrets. Otterup (2005) brukte spørreskjema til 179 svenske mellomtrinns elever med ulike S1 i 4. til 6. klasse i domenene hjem, skole og fritid, og Fulland (2016) intervjuet 565. klassinger med tyrkisk eller urdu som S1 med fokus på domenene hjem, skole og fritid. Studiene er gjennomført over en periode på 22 år. Det innebærer blant annet at de har vært gjort med ulike datainnsamlingsmetoder, ulike informantgrupper og under ulike læreplanverk, noe som kan bidra til at studiene finner en del ulikheter i bruken av minoritets- og majoritetsspråk.

Hjemmet er det suverent viktigste domenet for bruk av minoritetsspråket (Hyltenstam og Stroud 1991, Pauwels 2016). I de fleste skandinaviske studiene vi refererer, ble minoritetsspråkene brukt som hovedspråk i familiene, mens majoritetsspråket ble brukt i varierende utstrekning (Berggreen og Latomaa 1994, Kulbrandsstad 1997, Otterup 2005). Fulland (2016) fikk et mer nyansert bilde av språkbruken da hun bad femteklassinger om å rangere bruken av minoritetsspråk i familien. Alle barna rapporterte at minoritetsspråket ble brukt i noen grad sammen med foreldrene, og at foreldrene enten *alltid* brukte minoritetsspråket (ca. 35–40 %), at de *hovedsakelig* brukte minoritetsspråket (ca. 21–25 %) eller at de brukte minoritetsspråket *halvparten* av tiden (ca. 25–30 %). Til tross for at minoritetsspråket virket å være et primærspråk for mange foreldre i Fullands studie, opplevde de fleste barna at foreldrene hadde et tospråklig språkbruksmønster.

Flere av studiene finner et annet språkbruksmønster mellom søsken enn mellom foreldre og barn (Berggreen og Latomaa 1994, Otterup 2005, Fulland 2016, se også Karlsen og Lykkenborg 2012). Otterup (2005) fant at majoritetsspråket ble brukt i en viss utstrekning i samtale mellom søsken, mens Fulland (2016) fant en majoritetsspråklig dominans i søskens språk-

bruk. I hvilken grad majoritetsspråket blir valgt i samtale mellom søsken, kan se ut til å henge sammen med tiden barna har vært i Norge, og Berggreen og Latomaa (1994) fant at barn som var født i Norge, eller som hadde kommet i tidlig barndom, hadde større tilbøyelighet til å bruke majoritetsspråket med søsken. Også i internasjonale studier finner man et liknende språkbruksmønster i familien: Søsken bruker i høyere grad majoritetsspråket seg imellom, enn det barna gjør i samhandling med foreldre og andre voksne (Pauwels 2016).

I *skoledomenet* fant Fulland (2016:129) at det mest typiske var at språkbruken var dominert av majoritetsspråket. De fleste av elevene vurderte egen språkbruk med elever med samme S1 som enten enspråklig på eller dominert av majoritetsspråket. Allikevel betraktet nesten 80 % av informantene seg som tospråklige i interaksjon med elever med samme minoritetsspråk på skolen, noe som illustrerer noe av kompleksiteten i flerspråklige unges språkbruksmønster. Over tyve år tidligere fant Kulbrandstad (1997) et helt annet språkbruksmønster på skolen enn Fulland: I uformell kommunikasjon med andre elever fra samme språkgruppe brukte Kulbrandstads informanter som regel minoritetsspråket. Mønsteret var fremtredende både i friminuttene og i timene (Kulbrandstad 1997:114). Otterups svenske studie fra 2005 skiller seg fra de to norske studiene ved at et flertall (80 %) av informantene hadde morsmåls lærere som de kunne snakke minoritetsspråket med på skolen. Skoledomenet var imidlertid sterkt dominert av majoritetsspråket, og en hovedtendens i Otterups materiale var at informantene tilpasset seg den språkbruken som var mest vanlig i det miljøet de var i (2005:82).

Fritidsdomenet skiller seg fra familie- og utdanningsdomenet ved fravær av voksne, og at det er mindre regulert. Kulbrandstads informanter hadde både minoritets- og majoritetsspråk som «primære bruksspråk» på fritida (Kulbrandstad 1997:115–116), men han fant også at det var ulike språkbruksmønstre hos 3. og 8. klassingene. Blant 3. klassingene dominerte minoritetsspråket i kontakt med egen språkgruppe, mens 8. klassingene hadde hyppigere kontakt med majoritetsspråklige på egen alder og brukte enten begge eller bare majoritetsspråket på fritida. I Otterups studie (2005:80) brukte omtrent tre fjerdedeler av ungdommene kun majoritetsspråket når de holdt på med fritidsaktiviteter. Otterup undersøkte også de flerspråklige ungdommenes bruk av media og fant at de fleste så på svensk tv og nesten halvparten så tv på minoritetsspråket flere ganger i uka. Når det gjaldt filmer, var engelsk hovedspråket (Otterup 2005:104). Ingen av

de andre nevnte skandinaviske studiene har sett på språkbruk i fritidsdomenet.

Samlet indikerer resultatene fra disse studiene at til tross for at majoritetsspråket ser ut til å innta en dominerende rolle i de flerspråklige elevenes liv, lever de i en flerspråklig språkpraksis i hjemmet, på skolen og på fritida.

Metode

Utvalget

Deltakerne i denne undersøkelsen inngår i en longitudinell studie (2008–2019, se Arntzen 2012) som opprinnelig ble rekruttert fra et kommunalt språkprosjekt i barnehage og skole. Her valgte man ut fire distrikter der det bodde relativt sett mange innvandrere, og skolene i disse distriktene hadde minst 20 % minoritetsspråklige elever. Via helsestasjonens fireårskontroll inviterte man innvandrereforeldre til barn som var født rundt årtusensskiftet, til å la barna delta i et treårig prosjekt. Barnehagene og skolene som mottok disse barna, skulle ha særskilt fokus på arbeid med språkutvikling. Barnas førstespråk fordeler seg mellom fire minoritetsspråk som er relativt vanlige både nasjonalt og i den kommunen der denne undersøkelsen ble foretatt.

Som det framkommer av Tabell 1, hadde alle foreldrene innvandret til Norge. Kun ett av barna er født utenfor Norge, og kom til Norge et par år før skolestart. Ingen av foreldrene brukte norsk i hjemmet, og ifølge foreldrene begynte barna først å lære norsk da de begynte i barnehage, der de gikk minst ett år og i gjennomsnitt 20 måneder før skolestart. Ni av barna hadde morsmålsassistent i barnehagen. Omfanget varierte, og som oftest tok morsmålsassistenten med seg barnet/barna inn på et grupperom der de hadde aktiviteter som ordforråds- og begrepstrening, høytlesning, fortelling og samtaler på morsmålet. Alle deltagerne ble vurdert til å ha behov for særskilt norskopplæring ved skolestart, og ingen av dem hadde kjente språk- eller lærevansker.

Omfanget av tospråklig fagopplæring på skolen kan skyldes at kommunen deltok i *Språkløftet* der hensikten var å fremme språkferdigheter hos minoritetsspråklige (Utdanningsdirektoratet 2012). Det var imidlertid ingen av barna som fikk lese- og skriveopplæring på S1 på skolen. I 6. klasse var det allikevel ti deltakere som fortalte om ulik grad av lese- og skrive-

Tabell 1: Bakgrunnsinformasjon om deltakerne

Del-taker	S1*	Ank. Norge mor/far**	Utd. mor/far	Sysset-ting mor/far	Nr. søsken (av ant. søs.)	År; mnd i bhg	Hel plass i bhg	Språk- ass i bhg	Ant. år med tospr. lærer	Leser og skriver S1
Aaden	Kusjittisk	2000	1/-	b/-	4 (6)	1;3	Nei	Ja	4	Litt
Cala	Semittisk	2000/1985	3/4	a/c	3 (5)	2	Nei	Ja	4	Litt
Enver	Iransk	1995/2000	4/5	c/c	2 (2)	2	Ja	Ja	5	Ja
Feran	Semittisk	2000/1995	5/4	c/c	2 (3)	4	Ja	Nei	4	Nei
Gefla	Kusjittisk	2000	2/2	a/c	1 (3)	1;9	Ja	Nei	3	Litt
Hasan	Balkan	2000/1995	4/5	c/c	2 (3)	1;3	Nei	Ja	5	Litt
Isir	Balkan	1985/2000	5/3	c/c	1 (2)	2	Ja	Nei	5	Litt
Jale	Iransk	2000	2/4	b/c	5 (5)	2;8	Ja	Ja	6	Nei
Krenare	Balkan	1990	4/4	a/c	2 (3)	3	Ja	Nei	4	Litt
Lacan	Iransk	2000/1995	3/4	c/c	2 (2)	3	Nei	Ja	2	Nei
Matin	Semittisk	2000	1/-	b/c	1 (4)	1	Nei	Ja	4	Ja
Nora	Kusjittisk	2005+	3/5	a/c	4 (7)	1;10	Ja	Ja	2	Nei
Osman	Balkan	1995	3/4	a/c	4 (4)	1	Ja	Nei	4	Ja
Polan	Iransk	1995	3/4	c/c	4 (4)	1;6	Ja	Nei	6	Nei
Raage	Kusjittisk	2000	2/3	b/c	3 (5)	2	Ja	Nei	0	Nei
Safar	Kusjittisk	2000	3/-	a/c	3 (6)	2	Nei	Ja	2	Litt

* = for å anonymisere opererer vi med språkfamilie eller område der språket har offisiell status, ** = årstall avrundet for å anonymisere, 2005+ = Foreldrene ankom Norge etter at barnet var født, - = mangler info.

Skalaer for utdanning og syssetsetting:

Utdanning: 1 = ingen skolegang

2 = noe skolegang

3 = grunnskole

4 = vgs

5 = høyskole og universitet

Syssetsetting: a = hjemmeværende

b = i norskopplæring

c = i arbeid

ferdigheter på S1. Av de ti var det bare én som leste regelmessig på S1 og som ikke syntes det var vanskelig.

Framgangsmåte

For å besvare forskningsspørsmålene har vi samlet informasjon fra barnas foreldre året før barna begynte på skolen (innsamling 1) og gjennom samtaler med barna selv i 6. klasse (innsamling 2). Ved den første datainn-samlingen var det barnehagelærerne som stod for samtalen og foreldrene

som var informantene, mens for den andre datainnsamlingen var det førsteforfatter og kollegaer i prosjektgruppen som stod for samtaleene, og barna som var informantene. For innsamling 1 utviklet vi et skjema som barnehagelærerne brukte som utgangspunkt for samtalen med foreldrene. Samtaleene rundt skjemaet ble ledet av en barnehagelærer som kjente barnet godt, og som jevnlig var i kontakt med foreldrene. Fokuset var bakgrunnsfaktorer som foreldrenes utdanning og barnas språkbruk. Skjemaet tok utgangspunkt i domener (hjem, tv, fritid og barnehage) og samtalepartnere (foreldre, søsken, venner). Barnehagelærerne skrev inn barnas språkbruk i barnehagen, og noterte foreldrenes svar om barnas språkbruk i hjemmet og sammen med venner. Slike strukturerte (tema-)samtaler mellom barnehagelærere og foreldre er noe begge parter hadde erfaring med, og bortsett fra én barnehagelærer som følte seg ubekvem med å spørre om foreldrenes utdanning, fikk vi tilbakemeldinger om at samtaleene hadde gått greit.

For innsamling 2 brukte vi en modell for kartlegging av språkbruk og domener, utviklet ved Språkforskningsinstituttet i Stockholm (Benckert, Håland og Wallin 2008:85). Denne modellen brukte vi som utgangspunkt for semistrukturerte samtaler med barna om deres språkbruk i skolen, på fritiden og i hjemmet. Vi spurte om hvilke språk de brukte hjemme/på skolen/sammen med venner osv., og stilte oppfølgingsspørsmål etter samtaleens forløp, spesielt for temaene *samtalepartnere* (jevnaldrende og voksne) og *språkvalg knyttet til ulike temaer* (som f.eks. hjelp med lekser). Vi fulgte også anvisningen i modellen til Benckert og kolleger (2008) der deltakerne skulle markere med farge de ulike språkene de brukte i de ulike domenene (framstilt som sirkler). Det ble gjort lydopptak av samtaleene som så ble transkribert. Av det deltakerne selv sa og hva lærerne senere rapporterte, fikk vi inntrykk av at alle deltakerne hadde opplevd samtalen som positiv/svært positiv. På forhånd hadde både deltakerne og deres foreldre fått brev om samtalen, temaet og hensikten med samtalen.

Resultater

Språkbruk ved femårsalder

For å få et bilde av språkbruk og språkbruksendringer ble materialet fra innsamling 1 og 2 kodet etter en fempunktsskala for språklig dominans (Boyd 1994). For å få en dypere forståelse for språkbruksendringene på individnivå

Tabell 2: Deltakernes språkbruk ved femårsalder, rangert etter bruk av S1 med mor, far og søsken

	Hjemme			Fritid		Utdanning	
	Far	Mor	Søsken	TV	Venner	Venner barnehage	Voksne barnehage
Osman	1	1	1	3	3	3	5
Enver	1	1	1	3	3	3	4
Gefla	1	1	1	5	1	5	5
Aaden	1	1	3				4
Nora	1	1	3	1	3	3	4
Matin	1	1	3	1	5	3	4
Hasan	1	1	3	1	5	5	4
Cala	1	1	3	3	1	5	4
Raage	1	1	3	3	3	5	5
Safar	1	1	3	5	3	5	4
Lacan	1	1	3	5	5	3	4
Feran	1	1	3	5	5	5	5
Isir	1	3		3	3	3	5
Jale	3	3	3	5	1	5	4
Krenare	3	3	5	3	5	3	5
Polan	3	3	5	3	5	5	5
Gj.snitt	1,4	1,5	2,9	3,3	3,4	4,1	4,4

Forklaring: Språkbruk i domene hjem, fritid og barnehage er basert på en fempunktsskala etter hvor dominant S1 og S2 er innen de ulike domene (Boyd 1994). Verdien 1 viser til sterk S1-dominans, verdien 3 til en relativ balanse og verdien 5 til sterk S2-dominans. Verdien 4 i «Voksne i barnehage» viser til at barnet hadde morsmålsassistent.

valgte vi ut tre deltagere som representerte ulike språkbruksprofiler og som ble analysert og fortolket med en mer åpen tilnærming.

I tabell 2 presenteres en oversikt over de sentrale kommunikasjonspartnerne i de tre hoveddomene hjem (mor, far og søsken), fritid (venner) og barnehage (venner og voksne). Tv (og andre medier) kan både sies å tilhøre hjemme- og fritidsdomenet, men blir ofte behandlet som et eget domene (Pauwels 2016). Fempunktsskalaen som vi har anvendt, koder språkbruk etter hvor dominant minoritets- og majoritetsspråket er innen de ulike domene, og ble utviklet til NISU-prosjektet (Boyd 1994). En skåre på 3 representerer en relativ balanse i bruken av de to språkene, mens ver-

dier lavere enn 3 representerer S1-dominans og verdier høyere enn 3 representerer S2-dominans. I tabell 2 kan vi for eksempel se at Gefla først og fremst snakker på morsmålet med far, mor og søsken (skåre 1), men at det er andrespråket norsk som dominerer (skåre 5) når hun ser på tv og når hun snakker med vennene i barnehagen. Det må understrekes at den tallmessige representasjonen av språkbruk baserer seg på tolkninger av deltakernes svar, og at man ikke må lese tallverdien som kvantitative angivelser av tidsbruk, men som en indikator på relativ dominans i forholdet mellom bruk av S1 og S2.

Av tabell 2 ser vi at hjemmet og barnehagen utgjorde to relativt enspråklige domener for barna da de var 5 år, ifølge hva foreldrene og barnehagelærerne rapporterte. Spesielt gjaldt det barnas kommunikasjon med foreldre i hjemmet og de voksne i barnehagen. I 12 av 16 familier rapporterte foreldrene at barna brukte *bare morsmålet* sammen med foreldre, mens i tre familier ble *bare morsmålet* også brukt mellom søsken. Ni av barna hadde morsmålsassistent i barnehagen (se tabell 1) og fikk dermed brukt morsmålet sammen med en voksen innen utdanningsdomenet også. De sju barna som ikke hadde morsmålsassistent, brukte kun norsk sammen med de voksne i barnehagen. Gjennomsnittstallene i tabell 2 viser at den rapporterte språkbruken med andre barn (søsken og venner) og ved tv-bruk hadde en mer jevn fordeling av S1 og S2 enn språkbruken med voksne som var dominert av enten morsmålet (hjemme) eller norsk (barnehagen).

Språkbruk ved tolvårsalder

Ifølge barnas selvrapportering var språkbruken ved tolvårsalder relativt norsk-dominant i alle domener bortsett fra i samtale med foreldrene (se tabell 3). Det var kun i tre familier at barna fortalte at de bare brukte morsmålet sammen med foreldrene. Det mest vanlige språkmønsteret da barna var 12 år, var at de brukte begge språkene sammen med foreldrene.

Språkbruken sammen med foreldrene skilte seg markant fra språkbruken med andre samtalepartnere ved at den var relativt sterkt dominert av morsmålet, mens språkbruken med andre samtalepartnere var norsk-dominant. Dersom vi vurderer språkbruken i forhold til domener, ser vi at språkbruken i hjemmedomenet var mer variert og mer tospråklig enn i de andre domene. Språkbruken sammen med søsken liknet mer på språkbruken utenfor hjemmet (norskdominant).

Tabell 3: Språkbruk ved tolvårsalder, rangert etter S1-bruk med mor, far og søsken

Delataker	Hjemme			Fritid		Utdanning	
	Mor	Far	Søsken	TV	Venner	Friminutt	Klassen
Osman	1	1	4	4	4	4	5
Raage	1	1	5	4	4	5	5
Jale	1	1	5	4	4	5	5
Polan	2	2	2	4	4	5	5
Cala	2	2	3	4	5	4	5
Matin	2	2	4	1	5	4	5
Krenare	2	2	4	3	4	5	4
Lacan	2	2	4	3	4	5	5
Enver	2	2	4	3	5	4	5
Isir	2	2	4	4	4	4	5
Gefla	2	-	4	4	4	4	5
Safar	2	2	4	5	4	4	5
Aaden	2	2	5	4	4	5	4
Nora	2	4	4	5	5	4	4
Feran	3	1	4	3	5	5	5
Hasan	3	3	5	5	5	5	5
<i>Gj.snitt</i>	<i>1,9</i>	<i>1,9</i>	<i>4,1</i>	<i>3,8</i>	<i>4,4</i>	<i>4,5</i>	<i>4,8</i>

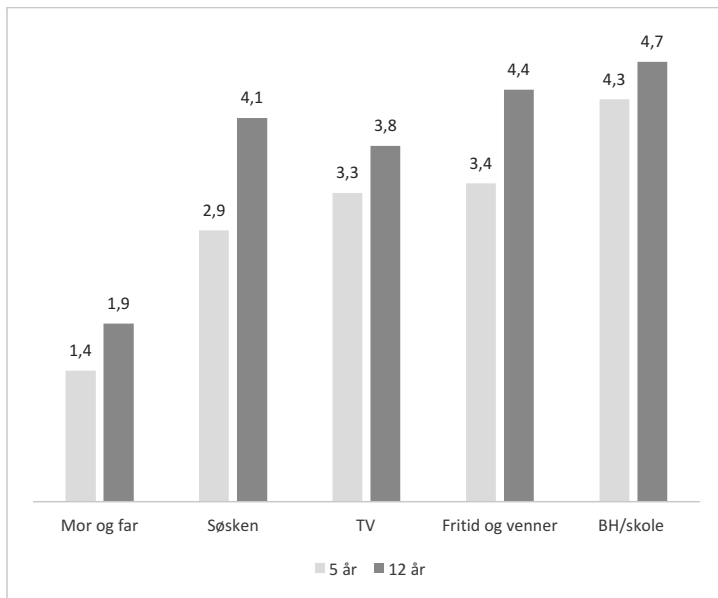
Forklaring: Språkbruk i domenene hjem, fritid og skole er basert på en fempunktsskala etter hvor dominant S1 og S2 er innen de ulike domenene (Boyd 1994). Verdien 1 viser til sterk S1-dominans, verdien 3 til en relativ balanse og verdien 5 til sterk S2-dominans; - = mangler informasjon

Språkbruksendring i familien, fra fem- til tolvårsalder

Av tabell 2 og 3 ser vi at det skjedde store endringer i språkbruksmønstrene i familiene til de 16 barna på disse sju årene. Året før skolestart var det ifølge foreldrene mest vanlig at barna og foreldrene bare brukte morsmålet seg i mellom (12 av 16 familier). Ved tolvårsalder finner vi dette språkbruksmønsteret kun i tre familier. Den største endringen i familien hadde skjedd i språkbruken mellom søsken. Året før skolestart rapporterte foreldrene at barna i overveiende grad brukte både morsmålet og norsk seg imellom. Sju år senere var det kun i to familier at ikke majoritetsspråket

norsk var blitt det dominante språket mellom søsken. I fire familier brukte søsknene bare norsk seg imellom.

I figur 1 illustreres endringene i rapportert språkbruk fra 5 til 12 år. Dersom vi tenker oss at en tallverdi mellom 2,5 og 3,5 indikerer en relativt balansert bruk av morsmål og norsk, vil en lavere verdi enn 2,5 indikere morsmål-dominans, mens høyere enn 3,5 vil indikere norsk-dominans.

Figur 1: Endringer i gjennomsnittlig språkbruk fra 5 til 12 år

Hovedtendensen er at majoritetsspråket var styrket i alle domener. Mens barna hadde en relativt balansert bruk av norsk og morsmål sammen med søsken, venner og ved tv-bruk da de var 5 år, hadde majoritetsspråket inntatt en mer dominant stilling ved tolvårs alder. Den største økningen i bruk av norsk hadde skjedd i deltakernes kommunikasjon med søsken.

Språkbruk og bakgrunnsfaktorer

Gjennom å se på tabellene 1, 2 og 3 under ett undersøkte vi mulige mønstre mellom bakgrunnsfaktorer og språkbruk. Ved femårsalder fant vi at de fem barna som begynte sist i barnehage (tabell 1), så ut til å være mest mors-

målsdominante i de ulike domenene (tabell 1 og 2). Det var også en tendens til at de barna som begynte tidligst i barnehage, var blant de mest norskdominante i de ulike domenene. Det er vanskelig å se at barna som hadde morsmålsassistenter i barnehagen, i høyere grad brukte morsmålet enn de barna som ikke hadde slike assistenter. Vi fant ingen støtte for sammenheng mellom språkbruksvalg og andre bakgrunnsfaktorer (inkludert foreldrenes sysselsetting).

For å se om det kom fram momenter som ikke ble fanget opp i kodingen av språkbruksdominans i sammenheng med bakgrunnsfaktorene på gruppenivå, så vi nærmere på tre av barna i utvalget.

Språkbruksendring i familien

Vi valgte tre barn som representerer ulik grad av endring i språkbruk med foreldre og søsken fra fem- til tolvårsalder:

- Osman (morsmål fra Balkan) hadde *liten endring* i språkbruksmønster med foreldrene ved fem og tolv år, og *moderat* endring i språkbruk med søsken
- Nora (morsmål: kusjittisk) hadde *stor* endring i språkbruksmønsteret i familien
- Matin (morsmål: semittisk) hadde *moderat* endring i språkbruk i familien

Osman var den mest stabile morsmålsbrukeren fra fem- til tolvårsalder. Han er en av få deltagere som fremdeles bare brukte morsmålet sammen med foreldrene ved tolvårsalder. Året før skolestart brukte han bare morsmålet i hjemmet, også med søsken. Osman hadde ikke morsmålsassistent i barnehage, men på skolen hadde han tospråklig faglærer de fire første årene; i 6. klasse savnet han det litt, fortalte han. Ifølge Osmans uttalelser ved 12 år kan det virke som om foreldrene har hatt en aktiv språkplanleggingspolitikk overfor barna ved at foreldrene har uttrykt at de ønsker at barna skulle snakke morsmålet hjemme:

Osman	De (foreldrene) sier: når du er på skolen kan du snakke norsk, men hjemme kan du snakke <i>morsmål</i> .
Intervjuer	Hva syns du om det?
Osman	Veldig bra, for da lærer jeg begge to, ikke bare ett.

Intervjuer Har du lyst å lære mer *morsmål*?

Osman Ja

Osman har også lært å lese og skrive på morsmålet av foreldre og storesøsken. Når han hjemme fortalte om skolen eller trengte hjelp med lekser, brukte han primært morsmålet, men det hendte også at han brukte noe norsk. Foreldrene brukte bare morsmålet:

Intervjuer Hvis du skal fortelle om skolen, hvilket språk er det du bruker da?

Osman *Morsmålet*, men noen ganger blander jeg litt, litt mer norsk hvis jeg ikke klarer å forklare det ordet, ikke sant. Så jeg bruker norsk litt

Intervjuer Og mamma og pappa bruker bare *morsmålet*?

Osman Ja

Når hele familien var samlet, brukte de morsmålet. Sammen med søsken fortalte Osman at «de snakker jeg mest norsk med». Han så ut til å følge det samme generasjonsmessige mønsteret for språkbruk med familie og slekt: morsmålet sammen med de voksne, og norsk med jevnaldrende søsken og søskenbarn.

I henhold til Hyltenstam og Strouds tretrinnsmodell (1991) var Osman (12 år) og hans familie på trinn 1 i språkskifteprosessen; Osman brukte majoritetsspråket med søsken, men morsmålet med foreldrene og når hele familien var samlet. Det kan være at språkskifteprosessen ble bremsset av at foreldrene insisterte på at barna skulle bruke morsmålet i hjemmet. Det at Osman uttrykte så positive holdninger til førstespråket sitt, kan også ha bidratt til å bremse språkskifteprosessen.

Nora var den som så ut til å ha hatt den største endringen i språkbruk fra fem- til tolvårsalder. Hun er nummer fire i en søskenflokk på sju, og den eneste av deltakerne som ikke er født i Norge. *Nora* hadde morsmålsassistent i barnehagen, men hun kunne ikke huske å ha hatt tospråklig fagopplæring i skolen. Familien til *Nora* er den siste ankomne av familiene, men allikevel var det den familien i studien som i høyest grad brukte norsk i hjemmet. *Nora* fortalte at foreldrene ofte snakket norsk seg imellom, og at hun selv snakket norsk med far og morsmålet med mor.

- Intervjuer Og når du snakker med mamma, snakker du ...?
 Nora *Morsmål.*
 Intervjuer Og når du snakker med pappa?
 Nora Norsk
 Intervjuer Og når mamma og pappa snakker sammen, snakker de norsk eller ...?
 Nora Ja, de snakker norsk.

Med søsknene snakket Nora mest norsk. Når hun så på tv, valgte hun enten norske programmer eller engelske filmer med norsk undertekst, og på internett og fritida ellers brukte hun bare norsk. Nora syntes norsk var enklere å bruke enn morsmålet.

- Intervjuer Hvis du kunne velge mellom norsk og *morsmål* så er ...
 Nora Norsk
 Intervjuer Så norsk er enklere?
 Nora Mhm (bekreftende)
 Intervjuer Syns du *morsmål* er vanskelig da?
 Nora Ikke så vanskelig, men å lese er vanskelig.

Selv om Nora syntes at det var vanskelig å lese på morsmålet, fortalte hun at hun likte å lese morsomme og spennende bøker på norsk. På skolen brukte Nora noe morsmål i tillegg til norsk da det er tre andre som snakker morsmålet i klassen hennes:

- Intervjuer Så du bruker både norsk og *morsmål* i klasserommet?
 Nora Mhm (bekreftende).
 Intervjuer Enn i friminuttet da?
 Nora Da snakker jeg bare norsk.
 Intervjuer Enn hvis du snakker med de andre som kan *morsmålet*, dere snakker?
 Nora Da snakker jeg *morsmål* hvis det er noen som ikke kan norsk i det hele tatt (...) og som har morsmålslærer, da snakker jeg litt *morsmål* med dem.

Det kan altså se ut til at Nora tilpasset språkbruken i forhold til språkkompetansen til samtalepartner, for eksempel ved å bruke morsmålet med dem som kan lite norsk.

I henhold til Hyltenstam og Strouds modell (1991) ser det ut til at Noras familie var godt på vei til trinn 3 ved at alle i familien brukte majoritetsspråket. Man kan allikevel ikke si at språkskiftet allerede var skjedd, siden minoritetsspråket fremdeles var i bruk i familien. Det at foreldrene til Nora snakket både minoritets- og majoritetsspråket med hverandre og med barna, tyder på at foreldrene hadde en liberal holdning til språkvalg.

Matins språkbruk er interessant å sammenlikne med språkbruksendringen til Osman og Nora. Som i Osmans tilfelle virket Matins foreldre til å ha en klar og eksplisitt språkplanleggingspolitikk. Samtidig brukte både søsken og foreldre norsk, akkurat som Noras familie, men med den viktige forskjellen at i Matins familie så bruken av norsk ut til å være mer strategisk tenkt.

Intervjuer Men når dere er hjemme og spiser og sånn, sammen med mamma og pappa. Snakker du norsk med søskene dine da også?

Matin Ja, egentlig pappa sier alltid at jeg må også snakke *morsmål*, siden jeg snakker mye norsk her mesteparten av dagen så han sa jeg får ikke lov å snakke norsk hjemme, for han sier ... du kan jo lissom snakke norsk på skolen, og når du kommer hjem så snakker du *morsmål*. Fordi ... kanskje du glemmer det, kanskje noen ord. Og det er jo sant det. Jeg har glemt noen ord, men jeg prøver lissom å få tilbake. Jeg øver mye nå.

Familien virket å ha et bevisst forhold til bruk og bevaring av språk ved at de aktivt søkte å bevare språkkompetanse på S1. Videre fortalte Matin at foreldrene snakket norsk sammen «bare for å tøyse litt». Dessuten hadde familien norsk som et slags hemmelig familiespråk når de var på reise i foreldrenes hjemland, «slik at andre ikke skal forstå hva vi snakker om». Som mange av de andre deltakerne brukte Matin begge språkene når han snakket med foreldrene om skole og lekser; han «blandet», sa han. Matin er den deltakeren som ser ut til å ha fått den sterkeste språkstøtten på S1. Da Matin var fem år, begynte han på språkskole, og der gikk han fortsatt på det siste datainnsamlingstidspunktet. Der lærte han å lese og skrive på morsmålet, og han var den eneste deltakeren som fast lånte bøker på morsmålet på biblioteket. Matin var også den eneste deltakeren som primært så tv-programmer på foreldrenes språk. På skolen brukte Matin i hovedsak norsk:

- Intervjuer Men i skolegården da, treffer du noen *morsmålstalende* der?
 Matin Ja, søstrene mine, og så noen jeg kjenner i sjette og kanskje i sjuende og i andre. Men jeg pleier å snakke norsk med dem, ikke *morsmål*. For da kan de lissom lære seg mere.

I noen tilfeller brukte han imidlertid morsmålet også:

- Matin Jeg pleier lissom å lære noen ... Det er mange som har skikkelig lyst til å lære *morsmål* og.
 Intervjuer Sier du det!
 Matin Så jeg pleier å lære dem noen ganger.
 Intervjuer Får de det til eller?
 Matin Ja
 Intervjuer Er det norske elever eller?
 Matin Ja, norske elever. Noen har så lyst til å lære *mitt morsmål* og da pleier jeg å lære dem lite granne.

Det kan virke som om Matin brukte sin flerspråklige kompetanse ganske fleksibelt og bevisst, for eksempel til å lære medelevene språk, slik vi har sett i eksemplene over. Det er mulig å plassere Matins familie både på trinn 1 og 3 i Hyltenstam og Strouds modell (1991). Dersom man vektlegger den daglige språkbruken, ser vi at søsken brukte norsk seg i mellom, men morsmålet med foreldrene (trinn 1). Samtidig ser vi at også foreldrene hadde begynt å bruke majoritetsspråket (trinn 3). Ut ifra deltakernes uttalelser ser det ut til at Matins foreldrene hadde et mer bevisst forhold til språkbruk enn Osmans. I tillegg til at foreldrene virket svært engasjert i å bevare og videreutvikle morsmålsferdighetene i familien, virket de til å ha en bevisst holdning til de ulike språkenes funksjoner i ulike domener og situasjoner. Vi finner det derfor mer rimelig å plassere familien på trinn 1 enn 3, siden de ser ut til å ha en språkpolitikk for familien som bremser opp språkskifteprosessen.

Disse tre eksemplene viser at det ikke er noe klart og entydig svar på hvordan flerspråklige familier forvalter sine flerspråklige ressurser. Felles for alle tre var det at majoritetsspråket var kommet inn i familiene, men i ulik grad og med ulik funksjon. Både i Matins og Osmans familie så de ut til å ha beholdt morsmålet som det dominante språket i familien, mens i Noras familie kunne det se ut til at norsk var blitt det dominante språket. I Matins familie ble norsk brukt som et hemmelig familiespråk når de var på

reise, mens Osman noen ganger måtte benytte norsk som støtte når han fikk hjelp med leksene av foreldrene. De to som hadde hatt liten eller moderat endring i familiens språkbruksmønster (Osman og Martin), nevnte begge at foreldrene la visse føringer på hvilke språk som skulle brukes når og i hvilke situasjoner. Nora nevnte ingenting om slike føringer i vår samtale. Det kan altså se ut til at foreldrenes holdninger til bruk av morsmålet i hjemmet hadde betydning for endringer i språkbruksmønster.

Drøfting

I denne longitudinelle studien ønsket vi å utforske i hvilken grad et utvalg tospråklige barn som påbegynte læring av majoritetsspråket norsk mellom 2 og 5 år, var aktive brukere av både S1 og norsk ved fem og tolv år, og i hvilke sammenhenger de i så fall brukte de to språkene. I tillegg ønsket vi å se på hvordan språkbruksmønstrene endret seg i løpet av disse sju årene, og hvordan noen bakgrunnsfaktorer var relatert til språkbruksendringen.

Dynamisk flerspråklig praksis

Vi fant at barna var aktive brukere av morsmål og norsk både ved fem- og tolvårsalder. Ved femårsalder var språkbruken med voksne i barnehagen og med voksne i hjemmet sterkt dominert av henholdsvis majoritetsspråket og minoritetsspråket, mens språkbruken sammen med jevnaldrende var langt mer tospråklig. Dette er i tråd med tidligere skandinavisk forskning (Berggreen og Latomaa 1994, Otterup 2005, Karlsen og Lykkenborg 2012, Fulland 2016). I de tre familiene der de kun brukte minoritetsspråket, kom majoritetsspråket inn i hjemmedomenet via tv (se også Otterup 2005:103). Ved tolvårsalder beskrev barna seg selv som aktive brukere av to språk. Samtidig så vi at det skjedde en markant endring av styrkeforholdet mellom de to språkene på disse sju årene. Majoritetsspråket øvet press på minoritetsspråkene i alle domene, og minoritetsspråkene ble primært et språk barna brukte med foreldre og andre voksne slektninger, noe som kan være en indikasjon på at minoritetsspråket og den flerspråklige praksisen er truet (Hyltenstam og Stroud 1991, Fillmore 2000, Montrul 2008, Ullholm 2010, Pauwels 2016).

Hjemmet var det domenet som gjennomgikk de største endringene når det gjaldt språkbruksmønster fra fem- til tolvårsalder. Mens hjemmet var ganske morsmåls-dominant da barna var fem år, var hjemmet blitt det mest tospråklige domenet da barna var blitt tolv år. Mens tospråklighet før

skolestart var noe barna særlig utfoldet sammen med jevnaldrende eller søsken, så det ut til at barna i sterkere grad valgte norsk sammen med jevnaldrende ved tolvårsalder. Det at deltakerne opplevde morsmålet som det dominante med foreldre, mens norsk var dominant med søsken, er et språkbruksmønster vi også finner hos skoleelever i studiene til Boyd og kolleger (1994), Otterup (2005) og Fulland (2016). Variasjonen i språkbruk med de ulike samtalepartnerne (foreldre og søsken) er i samsvar med funnene til Fulland (2016) som fant at ungdommene i hennes utvalg opplevde at bruken av morsmålet varierte på en skala fra *aldri* til *alltid* når de snakket med foreldrene, og beskrev egen flerspråklighet som relasjonell og dynamisk (Fulland 2016:137; se også Karlsen og Lykkenborg 2012:79).

Når det gjaldt bakgrunnsfaktorer, så det ut til at de barna som begynte tidligst i barnehage, var de som i størst grad brukte majoritetsspråket ved femårsalder. Og omvendt; de sist ankomne i barnehagen var de som i minst grad brukte majoritetsspråket, noe som er i tråd med resultatene til Karlsen og Lykkenborg (2012:74). Vi har også sett etter andre mønstre, for eksempel om flere av de foreldrene som kom tidligere til Norge, i større grad hadde gått over til å bruke norsk, men vi fant ikke noe støtte for det. Utvalget er imidlertid så lite at vi ikke kan si noe sikkert om sammenhenger (eller mangelen på sammenhenger). Framtidig forskning bør inkludere større utvalg, slik at mulige sammenhenger blir tydelige.

I tråd med en dynamisk forståelse av flerspråklighet (Mancilla-Martinez og Kieffer 2010) tyder resultatene på at flere språk kan være aktivisert samtidig eller skifte raskt i ett domene. Det er først og fremst hjemmedomenet som preges av en slik dynamisk flerspråklighet, og det er særlig to faktorer som utløser dette. Når samtalepartner skiftet fra barn–voksen til barn–barn, så det ut til at de fleste deltakerne gikk over fra morsmål til norsk. Flere deltakere fortalte også at de kunne bytte til norsk når samtalen i familien kom inn på skole og lekser; enkelte fortalte at de da måtte bytte til norsk, mens andre sa at de stadig måtte støtte seg til norsk. Vi har sett at språkbruken med søsken var ganske norskdominant og liknet mer på språkbruken utenfor hjemmet, mens språkbruken med foreldre og andre voksne slektninger var mormålsdominant. Dette virket å være et utbredt mønster. At deltakerne trengte støtte av majoritetsspråket når samtalen kom inn på skoleemner, er det rimelig å forstå ut fra det at norsk er undervisningsspråket på skolen. Også Fulland (2016) fant at både samtalepartner og emne var relatert til språkvalget i hjemmedomenet (se også Pauwels 2016).

Elevenes beskrivelser av språkbruken på skolen og fritiden nyanserte kompleksiteten og fleksibiliteten i deres språkbruk: Elevene benyttet hovedsakelig morsmålet til venner som ikke var så gode i norsk. Skolen er et én-språklig domene, men samtidig kunne deltakerne våre bruke den tospråklige ressursen ved kommunikative behov. Denne formen for dynamikk og fleksibilitet kan ses som at språkbrukerne utnyttet sine språklige ressurser i kommunikativ hensikt. Også flere av Fullands informanter trekker fram viktigheten av å være «tospråkere/bilanguars» og kunne veksle mellom flere språk (enn engelsk og norsk) (Fulland 2016:197–198).

Språkbruk og skolepolitiske rammer

Det kan være interessant å sammenlikne vår studie med Kulbrandstads undersøkelse (1997), fordi de to studiene deler flere likheter når det gjelder design, men faller inn under to ulike læreplaner med vidt forskjellige mål for minoritetslevers morsmål. Kulbrandstads undersøkelse ble gjort under Mønsterplanen (Kirke- og undervisningsdepartementet 1987) der det overordnede målet var funksjonell tospråklighet, mens elevene i vår undersøkelse er underlagt Kunnskapsløftet (Utdannings- og forskningsdepartementet 2006) der minoritetslevenes S1 har en langt svakere stilling, og kun ses på som et redskap for utvikling av majoritetsspråket norsk (NOU 2010:7). Ifølge det våre deltakere fortalte fra den tospråklige fagopplæringen, er morsmålsstøtten i overveiende grad begrenset til tospråklig leksehjelp.

Mens våre tolvåringer var sterkt norsk-dominante i utdanningsdomenet, hadde Kulbrandstads (1997:114) informanter en mer jevn fordeling i bruken av morsmål og norsk. Dersom Kulbrandstads informanter hadde mulighet til å velge mellom morsmål og norsk i uformelle situasjoner, både på skolen og i vennekretsen, valgte de som regel morsmål. Det var i langt mindre grad tilfellet for våre deltakere; flere sa at de brukte norsk sammen med venner som hadde samme morsmål som dem selv, og enkelte sa de unngikk å bruke morsmålet når andre norsktalende var til stede for at de norsktalende ikke skulle tro de snakket stygt om dem. Det er nærliggende å tenke seg at de ulike språkbruksmønstrene hos våre og Kulbrandstads informanter kan ha sammenheng med de ulike læreplanregimene de var underlagt, men forskjellene kan også være relatert til karakteristika ved utvalgene: Kulbrandstads tolv informanter var dels yngre og dels eldre enn våre informanter, og bare to av Kulbrandstads informanter var født i Norge. Vi kan ikke utelukke at slike forskjeller også er relatert til forskjeller i språkbruksmønstre.

Den gradvise svekkingen av minoritetslevenes morsmål som er skjedd i skolen etter at man har forlatt målet om funksjonell tospråklighet i læreplanverket, kan også ha ført til en holdningsendring hos skoleledere og lærere når det gjelder språkbruken til minoritetslever. Flere av informantene til Fulland (2016:145) hadde en forestilling om en enspråklig skolenorm hvor morsmålet ikke kunne brukes. Dette er i samsvar med flere andre norske studier fra de siste årene (Grimstad 2012, Myklebust 2006, Pran og Holst 2015) og illustrerer kontrasten mellom skolens norm om enspråklighet og flerspråklige barns flerspråklige virkelighet (Yagmur og Extra 2011, Fulland 2016).

Når det gjelder tospråklig litterasitet, skiller vår studie seg markant fra både Kulbrandstads og Otterups studier (Kulbrandstad 1997, Otterup 2005). Samtlige av Kulbrandstads informanter brukte morsmålet til lesing og skriving på skolen, mens ingen av våre deltakere gjorde det. De få som brukte morsmålet til lesing og skriving på fritida, hadde lært det av foreldre, eldre søsken eller begge. Under Kunnskapsløftet brukes eller støttes ikke lenger minoritetslevenes morsmål til lesing og skriving i skolen; lesing og skriving på morsmålet er blitt et privat anliggende (f.eks. sms til foreldre, brev til besteforeldre).

Språkbruk i et språkskifteperspektiv

Vi har anvendt Hyltenstam og Strouds (1991) tretrinns modell for språkskifte for å beskrive språkbruksendringer og vist at det er store forskjeller i språkbruksmønstre og språkbruksendringer mellom familiene. Majoritetsspråket var kommet inn i samtlige familier, og språkskifteprosessen skal dermed være kommet i gang (Hyltenstam og Stroud 1991, Fillmore 2000). Det å begynne på skolen fører til at majoritetsspråket får en helt annen og langt større betydning i barnas liv, både fordi det blir opplæringspråket for barna og hovedspråket i samspill med jevnaldrende (Fillmore 2000, Pauwels 2016). Samtidig vil bruken av minoritetsspråket minke og etter hvert bli sekundært i forhold til majoritetsspråket i andregenerasjonen (Montrul 2013:172).

Vårt materiale indikerer en viss funksjonsdeling mellom minoritets- og majoritetsspråket. En slik funksjonsdeling kan virke språkbevarende (Boyd mfl. 1994:11), og det er tydelig at barna trenger muntlige ferdigheter på minoritetsspråket for å kommunisere godt med foreldrene og andre voksne i familien (jf. Fillmore 2000:208); enkelte av barna fortalte også at de utvekslet tekstmeldinger med foreldrene på morsmålet. I utdanningsdomenet

var deltakerne helt avhengige av solide norskspråklige ferdigheter muntlig og skriftlig. Samtidig går det mot at majoritetsspråket får en viktigere funksjon også innad i familien. Noen familier så ut til å ha bremsset språkskifteprosessen gjennom en klar og eksplisitt språkplanlegging. Dette er i samsvar med studien til Ullholm der det kun var i de familiene der foreldrene hadde et bevisst forhold til tospråklighet, at barna benyttet minoritetsspråket i betydelig grad (Ullholm 2010:270).

På det samfunnsmessige planet spiller læreplaner en avgjørende rolle for i hvilken grad minoritetsspråkene skal ha en pedagogisk og samfunnsmessig funksjon. Kulbrandstad (1997:135) framhevet betydningen av tospråklig litterasitets-kompetanse som en faktor som kunne motvirke et språkskifte. Læreplanen våre deltakere fulgte (K06), har ingen mål om lese- og skriveferdigheter på minoritetselevenenes S1 og vil dermed i mindre grad ha en slik språkbevarende funksjon.

Vurdering og perspektivering av studien

Det viktigste bidraget denne studien gir til feltet, er det longitudinelle perspektivet, spesielt på de endringene av språkbruk som skjer i hjemmedomenet til seksten tospråklige barn fra førskolealder til barna er 12 år og går i 6. klasse. Dernest er det interessant å se hvordan tolvåringer beskriver og reflekterer rundt språkbruk, og hvilket dynamisk, komplekst og nyansert bilde tolvåringene gir av språkbruk i hjemmet. At vi har ulike informanter ved innsamling 1 og 2, er en metodisk svakhet, men samtidig gir det mulighet for et interessant dobbelperspektiv på språkbruk i hjemmet, slik den fortoner seg fra foreldreperspektiv og fra barneperspektiv. Observasjon ville muligens kunne ha gitt et mer objektivt bilde av informantenes språkbruk. Dette er imidlertid særdeles tidkrevende, og etiske problemer vil lett kunne oppstå under observering i hjemmet og i livet blant venner. Selv om selvrapportering som metode kan gi et mer unøyaktig bilde, blant annet fordi deltakerne i ulik grad husker og er bevisst egen språkbruk, så gir det rom for deltakernes opplevelser og refleksjoner rundt språkbruk. Denne selvopplevde språkbruken og refleksjonene rundt det, ser vi som en viktig dimensjon når man skal forstå hvordan barn og unge bruker sine språklige ressurser.

Vi erfarte det som nyttig å kategorisere språkbruk med utgangspunkt i domener (Fishman 1965, Pauwels 2016), slik en rekke tidligere studier har gjort (se f.eks. Otterup 2005, Ullholm 2010, Fulland 2016). Oppsummert

ga domenebegrepet oss en god, innledende oversikt over deltageres språkbruk på gruppenivå, men vi ser behovet for et mer nyansert og presist begrepsapparat når vi skal forstå språkbruken til det enkelte individ. Her ser vi en mer dynamisk interaksjon innad i og mellom domenene, som for eksempel at familier bruker majoritetsspråket som hemmelig språk på ferie i områder der morsmålet har stor utbredelse, eller at bestemte temaer (leksearbeid) virker avgjørende på språkvalget.

Det er flere begrensninger knyttet til denne studien. Det er et lite utvalg deltakere som ikke er representative i statistisk forstand. Deltakerne representerer derfor kun seg selv. Utvalgsstørrelsen bidrar også til at det er vanskelig å identifisere faktorer som kan forklare forskjellene i språkbruksmønstre. Funnene er allikevel interessante og kan danne utgangspunkt for nye hypoteser i forskning i mer representative populasjoner. Vi har ulike informanter (deltakernes foreldre og barnehagelærere vs. deltakerne selv) og ulike metoder (spørreskjema vs. semistrukturert samtale) for de to innsamlingene av data. Det er imidlertid vanskelig å si hvordan dette kan ha påvirket resultatene. De endringene vi finner i språkbruksmønstrene, virker rimelige sett i lys av den situasjonen som språkbrukerne er i (se f.eks Hyltenstam og Stroud 1991, Fillmore 2000, Montrul 2008, Macilla-Martinez og Kieffer 2010), og flere av tendensene vi finner i vår studie, er i overensstemmelse med resultatene fra andre skandinaviske studier (Berggreen og Latomaa 1994, Otterup 2005, Karlsen og Lykkenbog 2012, Fulland 2016). Størst usikkerhet knytter det seg til foreldrenes og førskolelærernes rapportering av deltakernes språkbruk sammen med jevnaldrende (søsken og venner) når ingen av de rapporterende partene selv var til stede. Allikevel vil man kunne hevde at foreldre og førskolelærere stort sett har god kjennskap til adferden til femåringene de har ansvar for, og at barn i denne alderen ikke har så stor aksjonsradius utover foreldrenes og førskolelærernes kontroll. Dessuten finner vi samme mønster i deltakernes språkbruk sammen med venner og med søsken når foreldrene og førskolelærerne rapporterer, og når deltakerne selv rapporterer, nemlig at informantens språkbruk med søsken likner mer på språkbruksmønsteret med andre jevnaldrende utenfor hjemmet, enn med språkbruksmønsteret sammen med de andre voksne i familien.

At flerspråklighet burde ses på som en ressurs, blir trukket fram i mange sammenhenger. Gjennom de semistrukturerte samtaler vi hadde med de tospråklige femteklassingene, fikk vi høre om episoder der barna var språklige ressurspersoner for sine omgivelser på både S1 og S2. Matin, for eksempel, fortalte at han fungerte som en slags språklærer for ulike

«elevgrupper». På skolen møtte han medelever med felles S1 som han valgte å snakke norsk med, slik at de kunne lære seg norsk, men det hendte også at han underviste majoritetsspråklige medelever i morsmålet sitt. Hjemme hendte det at Matin hjalp mora med å lære seg norsk; «ho er ikke så flink, men ho kan snakke og forstår og sånn. Ho pleier å spørre meg hva det og det betyr». Matin bor også sammen med bestemora; «ho kan ikke norsk. Jeg pleier å lære henne norsk; og så lærer jeg henne bokstaver og sånn». Det er tankevekkende å se hvor fleksibelt og engasjert Matin gjør bruk av sin flerspråklige kompetanse i ulike settinger og domener, og gjennom det fungerer som ressurs for sine omgivelser, bortsett fra i klasserommet. Kanskje skolen kunne finne måter å ta i bruk denne typen språkressurser på inne i klasserommene også, og derigjennom spilt en mer aktiv rolle i bevaring av minoritetslevenes flerspråklighet.

Litteratur

- Arntzen, Ragnar 2012. Tospråklige barn fra barnehage til skole - Et prosjekt i språkstimulering og språkkartlegging av andrespråket 2008–2011, I R. Arntzen, A. Hjelde og S. Duek (red.): *Flerspråklig oppvekst i barnehage, førskole og skole: Artikler av lærere og forskere i det nordiske nettverket TOBANO (to- og flerspråklige barn i Norden)*. Høgskolen i Østfold.
- Benckert, Susanne, Pia Håland og Karin Wallin 2008. *Flerspråkighet i förskolan – ett referens- och metodmaterial*. Stockholm: Myndighetene för skolutveckling.
- Berggreen, Harald og Sirkku Latomaa 1994. Språkbytte og språkbevaring blant vietnamesere i Bergen og Helsinki. I S. Boyd, A. Holmen, og J.N. Jørgensen (red.) *Sprogbrug og sprogvvalg blant indvandrere i Norden*. (s. 137–180). Bind 1. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Bloomfield, Leonard 1933. *Language*. Delhi: MBP.
- Boyd, Sally, Anne Holmen og Jens Normann Jørgensen (red.). *Sprogbrug og sprogvvalg blant indvandrere i Norden*. Bind 1. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Boyd, Sally 1994. Introduktion (til prosjektet NISU). I S. Boyd, A. Holmen, og J.N. Jørgensen (red.) *Sprogbrug og sprogvvalg blant indvandrere i Norden*. Bind 1. Københavnstudier i tosprogethed. København: Danmarks Lærerhøjskole.

- Budach, Gabriele og Ingrid de Saint-Georges 2017. Superdiversity and language. I S. Canagaraja (red.) *The Routledge Handbook of Migration and Language*. Taylor and Francis, 63–78.
- Fillmore, Lily Wong 2000. Loss of family languages: Should educators be concerned? *Theory into practice*, 2000, årg. 39, nr. 4, 203–210.
- Fishman, Joshua 1965. Who Speaks what language to whom and when? *La Linguistique*, 1965, årg.1, nr. 2, 67–88.
- Fulland, Helene 2016. *Language minority children's perspectives on being bilingual. On «bilanguagers» and their sensitivity towards complexity*. Doktoravhandling, Institutt for pedagogikk, Universitetet i Oslo.
- Grimstad, Birgitte F. 2012. Flerspråklige elever og aktivitetene i klasserommet. *NOA norsk som andrespråk* 2012, årg. 28, nr. 2, 23–48.
- Grosjean, Francois 1982. *Life with two languages. An introduction to bilingualism*. Cambridge: Harvard UP.
- Hyltenstam, Kenneth og Christopher Stroud 1991. *Språkbyte och språkbevarande. Om samiskan och andra minoritetsspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsen, Jannicke og Marta Lykkenborg 2012. Språkbruksmønstre i norsk-pakistanske familier. *NORDAND Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, 2012, årg. 7, nr. 1, 53–83.
- Kirke- og undervisningsdepartementet 1987. *Mønsterplanen for grunnskolen*. Oslo: Aschehoug.
- Kulbrandstad, Lars A. 1997. *Språkportretter. Studier av tolv minoritetselevers språkbruksmønstre, språkholdninger og språkferdigheter*. Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Kheirkhahs, Mina 2016. *From family language practices to family language policies: Children as socialising agents*. Doktoravhandling, Linköpings universitet.
- Mancilla-Martinez, Jeanette og Michael J. Kieffer 2010. Language minority learners' home language use is dynamic. *Educational Research*, 2010, årg. 39, nr. 7, 545–546.
- Montrul, Silvina 2008. *Incomplete acquisition in bilingualism. Re-examining the age factor*. Amsterdam: John Benjamins.
- Montrul, Silvina 2013. Bilingualism and the heritage language speaker. I T.K. Bhatia og W.C. Ritchie (red.) *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*. Oxford: Wiley-Blackwell, 168–189.
- Myklebust, Randi 2006. «Så dem ut sånn som meg, også?» – begynneropp-læring når norsk er andrespråket. I P. Haug (red.) *Begynneropp-læring*

- og tilpassa undervisning – kva skjer i klasserommet? Bergen: Caspar forlag, 189–223.
- NOU 2010:7. *Mangfold og mestring. Flerspråklige barn, unge og voksne i opplæringsystemet*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Otterup, Tore 2005. «Jag känner mej begåvad bara.» *Om flerspråkighet och identitetskonstruktioner bland ungdomar i ett multietnisk förortsområde*. Doktoravhandling, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Pauwels, Anne 2016. *Language maintenance and shift. Key topics in sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University press.
- Pran, Kristin R. og Linn S. Holst 2015. *Rom for språk*. Rapport Språkrådet. Oslo: Ipsos.
- Quist, Pia og Bente A. Svendsen (red.) 2010. *MultiLingual urban Scandinavia. New linguistic practices*. Bristol: Multilingual Matters.
- Rydenvald, Marie 2016. Familiens och skolans roll i utlandsboende ungdomars flerspråkighet. *NORDAND Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, 2016, årg. 11, nr. 1, 61–92.
- Ullholm, Kamilla G. 2010. *Same mother tongue – different origins. Implications for language shift and language maintenance amongst Hungarian immigrants and their children in Sweden*. Doktoravhandling, Center for research on bilingualism, Stockholms universitet.
- Utdannings- og forskningsdepartementet 2006. *Læreplanverket for Kunnskapsløftet*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.
- Utdanningsdirektoratet 2012. Sammen om språk. Erfaringer fra prosjektene Språkløftet og Utviklingsprosjektet.
- Weinreich, Uriel 1953. *Languages in contact: findings and problems*. New York: Mouton.
- Yagmur, Kutlay og Guus Extra 2011. Urban multilingualism in Europe: educational responses to increasing diversity. *Journal of Pragmatics*, 2011, årg. 43, nr. 5, 1185–1195.

Summary

Language resources, language choice and language shift: A study of bilingual children from five to twelve years of age

This article presents a survey of patterns of language use by 16 bilingual children when they are five and twelve years old. Data were collected using structured interviews with parents and semi-structured conversations with

children. We found that the children were bilingual at both age five and twelve, but not unexpectedly, the use of the majority language was more dominant at age twelve than at age five. The children's language use was mainly monolingual when interacting with adults in the home or in kindergarten/school, while interacting with siblings and peers the language use was to a greater degree characterized by multilingualism. The greatest change in language use during the seven-year period covered by the study, was found within the home domain. We did not find any correlations between changes in language use and background factors such as parents' arrival to Norway or parental education. However, our results indicate that the time of the children's kindergarten entry, parents' attitudes towards the children's language use in the home, and the status and function given to the minority pupils' mother tongues in the school curriculum might have affected the children's language choice.

Keywords: language use patterns; language domain; bilingual; minority language speaker